

**EUGEN RELGIS — STRĂLUCIT REPREZENTANT AL
MIȘCĂRII UMANITARISTE DIN ROMÂNIA****LEON EȘANU**

Reprezentativă figură a culturii noastre, dar încă prea puțin cunoscută, Eugen Relgis a îmbrățișat în îndelungata sa viață toate genurile literare. Poet, romancier, nuvelist, eseist și filosof al culturii, el este, totodată, și autor al multor volume de impresii de călătorie.

Născut la Iași ¹, la 2 martie 1895, se va muta ulterior împreună cu familia sa în pitorescul oraș Piatra Neamț. În liniștea căminului părintesc, consultă bogata bibliotecă care-i creează posibilitatea de a lua contact cu clasicii literaturii universale. De la filozofii greci la Shakespeare și Goethe, fără a uita pe contemporanii săi Emile Zola, Anatole France, Octav Mirabeau, Alfred Fauillée, Henri Bergson și mulți alții, E. Relgis își formează de timpuriu o variată și solidă cultură generală.

În capitala țării, la București, se înscrie la cursurile Facultății de arhitectură, dovedind calități pentru profesia de arhitect. Adolescent fiind, desenează sute de planuri pentru construcțiile pe care le vedea sau pe care și le imagina.

Profitând de faptul că o rudă a sa era inginer constructor, deprinde și această meserie, practicând-o pe diverse șantiere. Contactul cu muncitorii ², cu diferite categorii de salariați, reprezintă pentru el o mare experiență și cu o deosebită sensibilitate va sesiza suferințele și aspirațiile lor legitime pentru o viață mai bună, pentru drepturi și libertăți democratice.

În anul 1916, după invazia armatelor germane, se va refugia ca și alte zeci de mii de români în orașul său natal.

Iașul, locul de părăsire al celor care s-au retras din fața invadatorilor, se transformă în capitala rezistenței românești. Sensibilitatea înnăscută a lui E. Relgis va suferi din cauza atrocităților pe care războiul le înfățișează la tot pasul și acest fapt îi va determina evoluția sa atât pe planul creației literare cât și al activității pe linie pacifistă și umanitaristă, crez căruia îi va închina întreaga sa viață.

Primele sale lucrări literare sunt reprezentate de volumele „Poezii“ (1915) și „Melodiile liniștii“ (1916), aceasta ultimă în formă de poeme în proză.

Pătruns de dorința de a contribui la transformarea societății, editează în iunie 1920 la Iași, revista „Umanitatea“ ³, a cărei activitate se va încheia din cauza rigorilor cenzurii la sfârșitul aceluiași an.

Imediat după primul război mondial, după ce Henri Barbusse a publicat romanul cu puternice accente antirăzboinice „Le Feu“, Relgis își începe și activitatea sa social-politică. El devine, alături de Romain Rolland, animatorul grupului „Clarté“. Încă din anul 1919, Barbusse convoacă pe toți foștii combatanți la primul Congres al A.R.S.C.-ului, asociație care pe atunci își punea ca sarcină lupta împotriva războiului, în limitele granițelor naționale. În dorința de a da un caracter internaționalist acestei mișcări, Barbusse întemeiază la 1 mai 1920 „Internaționala foștilor

luptători“, în care s-au întâlnit pentru prima oară cei ce fuseseră împinși în război, fără voia lor. Împreună cu Romain Rolland, R. Lefèvre și Paul Vaillant-Couturier, el întemeiază revista „Clarté“ care trebuia să devină organul grupului Clarté și expresia sa ideologică. „Clarté“ a fost la început o tribună care propaga un larg umanitarism, considerând că prin unirea tuturor intelectualilor într-o organizație proprie, se va putea ajunge la transformarea societății. Umanitarismul grupului „Clarté“ marchează una din etapele pe care a trebuit să le parcurg intelectualitatea, pentru a ajunge la concluzia necesității viitoarelor transformări.

Activitatea desfășurată în prima etapă de grupul „Clarté“ a găsit un ecou destul de puternic în publicistica noastră în anii care au urmat primului război mondial. Ideologia sa începe să fie popularizată încă din 1919 prin ziarul „Scînteia“, organ al intelectualilor care apărea la Iași. În numărul din 19 iunie găsim un articol semnat Sch (probabil Schreiber), intitulat „Internaționala gândirii“, unde, după ce se face o apreciere favorabilă a apelului lansat de grupul „Clarté“ sub semnătura lui H. Barbusse, se cere intelectualilor de la noi să treacă la acțiune.

În această perioadă, Eugen Relgis are strânse legături cu grupul „Clarté“, cu FIALS (Federația Internațională de Arte, Literatură și Știință)⁴, animată permanent de neobositul Banville d'Hostel și WRD (Internaționala rezistențelor din război), al cărei secretar a fost consecventul antimilitarist H. Runham-Brown.

E. Relgis acordă un deosebit interes evoluției lui Barbusse, pe care-l prezintă ca pe un exemplu tipic al transformării intelectualului dinainte de război. Vorbind despre drumul străbătut de Barbusse, de la scrieri ca „les Pleureuses“ și „L'Enfer“ la „Le Feu“ și „Clarté“ el insistă asupra ultimei lucrări, arătând că rar se întâlnește o operă literară care să fi avut o acțiune mai pregnantă și mai largă ca acest roman. În scopul popularizării ideologiei grupului „Clarté“, Relgis reproduce apelul din ziarul „Le Populaire“ semnat de H. Barbusse și colaboratorii săi cei mai apropiați : Magdeleine Marz și Vaillant-Couturier, cât și cele 15 principii de bază ale grupului „Clarté“, sinteză a numeroase probleme ce frământau pe cei mai mulți intelectuali ai vremii. Lucrarea lui Relgis se ocupă și de latura organizatorică a acestui organ : împărțirea pe secții și crearea A.R.C.A.-ului, care devine, la congresul din mai 1920, F.I.A.L.S., întărindu-se astfel caracterul său internațional.

Războiul a determinat o schimbare hotărâtoare în activitatea lui Relgis. Problemele sociale și umanitare devin principala dominantă a vieții sale. În 1919 a publicat la Iași „Literatura războiului“ lucrare care este „prima încercare în publicistica românească de a trata problemele literare în legătură cu războiul“⁵.

După încetarea apariției revistei „Umanitatea“, care a adunat în jurul ideilor sale generoase o întreagă generație de scriitori și intelectuali ca Gala Galaction, Tudor Arghezi, dr. C. I. Parhon, Ion Slavici, P. Andrei, Enric Furtună, G. Spina, Adonis Popov, Alexis Nour, C. R. Ghiulea și alții, E. Relgis pleacă din Iași venind în Capitala țării. După ce a încercat să profeseze ziaristica, se va consacra exclusiv activității sale scriitoricești, de traducător din mari scriitori ai literaturii universale și activității organizatorice pentru crearea și dezvoltarea primelor cercuri umanitariste din România.

În anul 1921, traduce și prelucrează opera capitală a lui G. Fr. Nicolai, „Biologia războiului“, urmată în 1926 de a doua ediție. Lucrarea discută de pe poziții științifice bazele acțiunii popoarelor în lupta pentru apărarea păcii.

Apariția lucrării a reprezentat un mare succes datorită prestigiului autorului cât și a celui care a tradus-o și adaptat-o pentru cititorul român. Astfel Lucian Blaga preciza în revista „Gândirea“ ce apărea la Cluj: „Domnul Eugen Relgis, tânărul bun și entuziast, ne dă într-o traducere prescurtată celebra operă a naturalistului german G. Fr. Nicolai „**Biologia războiului**“. E o faptă frumoasă făcută de un suflet frumos. Se știe că Nicolai a fost unul din cei mai aprigi luptători împotriva războiului nimicitor de valori sufletești...”⁶. În ziarul clujean „Voința“ se aprecia de asemeni: „Cunoscutul umanitarist de la Iași — d. Eugen Relgis a făcut o faptă foarte frumoasă traducând această operă despre care s-a vorbit așa de mult în străinătate. **Biologia războiului** a fost scrisă de Nicolai într-o fortăreață în care a fost închis în 1916 pentru propaganda sa împotriva războiului. Reușind să evadeze și-a publicat lucrarea în Elveția. El a fost unul dintre puținii intelectuali ai Europei, care nu s-au lăsat răpiți de nebunia distrugerii. Traducerea ce ne-o dă E. Relgis e făcută cu multă căldură și cu entuziasmul ce ți-l dă pentru o carte înrudirea sufletească ce o ai cu ea”⁷.

Lothar Rădăceanu va constata la apariția ediției a II-a: „În această vreme de grea cumpănă, ediția nouă a **Biologiei Războiului** e un fenomen cultural demn de remarcat. Îndrumările d-lui Relgis către cărțile d-sale dintre care „Umanitarismul și internaționala intelectualilor“ încearcă să dea umanitarismului o argumentație socială, după ce Nicolai i-a dat argumentația biologică, confirmă această bănuială, pe care dealtfel o adevărește și citirea cărții”⁸.

În anul 1921 E. Relgis întreprinde o călătorie prin Europa, vizitează diverse țări, participă la diverse congrese de luptă împotriva războiului. Impresiile din această călătorie sunt adunate în volumul „Peregrinări“ ce apare în 1923, prezentând momente interesante și uneori chiar pasionante din viața Europei postbelice. Cu acest volum, Relgis introduce în literatura română un nou gen de redare a călătoriilor: genul analitic și de idei⁹. E. Relgis publică **Umanitarismul și internaționala intelectualilor** în 1922, operă documentară prin excelență, o lucrare de critică și doctrină, profund substanțială și de mare răsunet în epocă. Anul următor va marca pe linia preocupărilor sale constante de propagare a ideilor nobile ale păcii, culturii autentice și umanitarismului noua sa lucrare **Principii umanitariste** ca o sinteză a ideilor de direcționare și a programului de acțiune umanitară.

Dacă în **Umanitarismul și internaționala intelectualilor** autorul studiază și dă răspuns la aspecte esențiale ale războiului și revoluției, ale mișcărilor internaționale ale intelectualilor, ale doctrinei umanitariste și aplicării ei în viața muncitorilor intelectuali, în **Principiile umanitariste** el sintetizează esența acestor principii și rolul lor în fundamentarea unei lumi a păcii care să înlăture războiul și calamitățile sale pentru civilizația umană. El va arăta: „Umanitarismul se bazează pe idealurile permanente și integrale ale omului, fără a putea ignora tendințele naturale și evolutive ale speciei umane“.

E Relgis lansează în anul 1923 vibrantul și puternicul **Apel către intelectualii liberi și muncitorii luminați** în care se afirmă că pacea între popoare trebuie să fie imperativul dominant al epocii. Din amplul cuprins al „Apelului” cităm : „Umanitarismul nu mai poate fi considerat ca o simplă expresie verbală, vag idealistă, ce rezumă tendințele de progres ale întregii omeniri. Umanitarismul este o concepție generală asupra vieții umane, o doctrină practică... o expresie a evoluției biologice, economice, tehnice și culturale a omenirii, care e un organism unitar, în care rasele, națiunile, se pot armoniza prin recunoașterea rostului lor special în cadrul unui singur interes comun. Acest interes comun este : progresul pacific, pe căi internaționale, al tuturor activităților creatoare ale diverselor categorii de muncitori, intelectuali și manuali. Potrivit principiilor umanitariste, **chemăm la înfăptuirea celui dintâi cerc umanitarist din România**, pe toți oamenii de bună omenie. Căci mai tare decât tunul e unealta ce creează și mai tenace decât ura e iubirea ce vindecă și înfrățește omul cu contemporanii săi, și cu acei ce vor alcătui omenirea eliberată într-un viitor apropiat”¹⁰. Printre semnatarii **Apelului**, a cărui apariție a însemnat un moment important în dezvoltarea mișcării umanitariste și pacifiste din România se numărau C. Rădulescu-Motru, C. G. Costa-Foru C. I. Parhon, Ion Pas, Barbu Lăzăreanu, Ion Slavici, P. Mușoiu, Ion Teodorescu, Eugen Filotti. Apelul a fost tradus în mai multe limbi și semnat de personalități ca C. Fr. Nicolai, Han Ryner, Șt. Zweig, Upton Sinclair, R. Tagore și alții.

Anul apariției **Apelului** reprezintă și momentul creării primului grup umanitarist din România, cu sediul în Capitala țării. Programul de acțiune al acestuia se referea la scopul cercurilor umanitariste, modul lor de organizare, recrutarea elementelor pentru mișcarea umanitaristă, fondurile de care putea dispune mișcarea și în capitolul VII final prevederile referitoare la congresul mișcării umanitariste¹¹.

Formarea primului cerc umanitarist din România a avut un deosebit ecou intern și internațional. Presa progresistă a menționat pe larg demersurile Comitetului de inițiativă și a popularizat obiectivele sale. Referindu-se la obiectivele cercurilor umanitariste, care începeau să se organizeze, programul de acțiune arăta : „Cercurile umanitariste sunt expresia practică a doctrinei umanitariste ; ele sunt menite să răspândească pretutindeni, mai ales printre intelectualii liberali și muncitorii luminați, toate adevărurile omenești ivite în urma marelui război european și toate ideile de progres pentru care se străduiesc de atâtea veacuri popoarele și generațiile de savanți, tehnicieni, artiști, literați și filozofi. Cercurile umanitariste vor participa și la congresele internaționale ținute de organizații cu scopuri asemănătoare. După fondarea cercurilor umanitariste în alte țări, se va ține un congres internațional umanitarist, organizat de Comitetul central”¹².

Scriitorul evreu român E. Relgis editează în anul 1924 trilogia sa de romane intitulată **Petru Arbore**. Trei ani mai târziu va apare lucrarea **Glasuri în surdină**, un roman de autoanaliză și de introspecțiune în care își descrie propria sa viață¹³. După această dată, se consacră aproape exclusiv acțiunii sale social-umane. El publică în revistele din țară precum : „Adevărul literar”, „Viața românească”, „Omul liber”, „Cugetul liber”, „Iccane maramureșene” și altele și în

cele din străinătate ca „Evolution“, „La Paix mondiale“ din Paris, „La raison“ din Bruxelles, „Brand“ din Stockholm, „Blanca“ din Barcelona, „The war resisters“ și în multe alte reviste și publicații din Germania, Bulgaria, Statele Unite, Argentina, India etc., studii serioase, ample și foarte bine documentate asupra problemelor pacifiste și umanitariste, atrăgând atenția întregii intelectualități mondiale asupra necesității acțiunii pasifiste pentru a înlătura războiul din viața omenirii.

Revista „Esop“ organ al F.I.A.L.S. (Fédération internationale des arts, littérature et sciences) din Paris a publicat în iulie 1927 sub semnătura lui Banville d'Hostel, conducătorul organizației un manifest de solidaritate al acestei federații cu principiile umanitariste ale cercurilor din România și ale teoreticianului lor, Eugen Relgis. Acest manifest a fost publicat cu prilejul apariției în traducere franceză, în colecția „La Brochure mensuelle“ a unui rezumat al principiilor umanitariste. Peste 70 de intelectuali francezi, în frunte cu Henri Barbusse, H. le Follan, și alții au semnat **Apelul** lansat de primul grup umanitarist din România.

Manifestul apărut în „Esop“ arăta printre altele: „Suntem încântați să oferim cititorilor noștri o serie de extrase din vigurosul studiu „Les principes humanitaristes et l'internationale des intellectuels“ al scriitorului român Eugen Relgis, al cărui spirit cutezător, original și bine informat ne înfățișează în această lucrare, în toată amploarea ei biologică, spirituală și socială, marea problemă ce se pune din ce în ce mai imperios spiritelor îngrijorate de viitorul Europei, de viitorul planetei. Această expunere de care ne bucurăm că suntem în deplină comuniune de gândire cu E. Relgis, constituie un manifest pe care, suntem convinși că îl vor subscrie toți amicii revistei „Esop“. Suntem încă în căutarea inelelor care ar putea face din Internaționala intelectualilor un lanț indestructibil. Un congres mondial al reprezentanților tuturor federațiilor de intelectuali poate fi pregătit. Acest congres trebuie să realizeze uniunea supremă a internaționalei intelectualilor care se impune pe zi ce trece“¹⁴.

Pentru răspândirea ideilor sale și intensificarea programei pacifiste, E. Relgis creează împreună cu Ion Pas revista „Cugetul liber“ care apare un an. Apoi, el va continua militantismul său din precedentele reviste în cea care sub titlul de „Umanitarismul“ va apere în anii 1928—1930 sub direcția sa la București¹⁵.

În anul 1929, E. Relgis va întreprinde în țară o mare anchetă asupra păcii, anchetă ce a extins-o apoi în întreaga lume. Rezultatele acestor cercetări le publică în importanta lucrare **Căile păcii**, apărută în 1932 la Berlin, cu o prefață a lui R. Rolland și o introducere și o încheiere ale autorului. Aceasta este o carte de mare valoare documentară cuprinzând răspunsurile a 160 de personalități ale culturii, științei și politicii mondiale asupra problemelor păcii din acel timp¹⁶.

După întreprinderea acestei anchete, în România și pe plan mondial, care a avut un mare răsunet în epocă, E. Relgis va publica în concluzia acțiunii sale, articolul intitulat **Comentarii la ancheta asupra Internaționalei pacifiste**¹⁷. Din nenumăratele idei, atât de actuale și în zilele noastre, vom reproduce doar câteva rânduri care vor fi departe de a putea exprima conținutul deosebit de bogat și valoros al demonstrației făcută de autor în sprijinul tezei că pacea devine o necesitate inexorabilă pentru omenirea civilizată: „ceea ce trebuie denunțat, arată Relgis,

cu toată stăruința, e înarmarea febrilă, neîntreruptă, a tuturor statelor, chiar statele care înainte de 1914 aveau o armată mai mult de paradă sau de poliție internă, consacră cea mai mare parte din bugetul lor înarmării terestre, maritime și aeriene. Aici e primejdia cea mare statornicirea convingerii că războiul rămâne, în orice epocă, ultimul argument" ¹⁸. Și concluzia lui Relgis, care e de fapt a întregului studiu și a întregii sale opere social-umanitare, ca și a întregii sale vieți : „Războiul nu e nici opera naturii, nici a divinității. E o operă omenească și trebuie să piară prin voința umană, care-și recunoaște menirea ei pacifistă" ¹⁹.

Să mai punctăm foarte succint câteva momente deosebite ale acestei vieți închinată celui mai nobil ideal al omenirii : pacea și dreptul tuturor oamenilor la viață, muncă, pâine și cultură.

La Iași, la 23 octombrie 1932, cu ocazia împlinirii a 20 de ani de activitate literară, publicistică și social-politică, se editează în cinstea sa gazeta intitulată „Frontul păcii“ ce avea ca subtitlu : **Foaie festivă, editată cu prilejul sărbătoririi domnului Relgis**. În articolul **Un apostol al păcii**, poetul Enric Furtună sublinia : „Eugen Relgis, plecat de mult din Iași, astăzi, ca musafir și sărbătorit, din nou în mijlocul nostru și care, deși tânăr încă, poate privi două decenii îndărăt, până la începuturile sale literare, este poetul, eseistul și romancierul cu un loc bine definit în literatura română. Este însă, mai presus de literatură și întrecând pe omul de litere, unul din puținii mari protagoniști din lume ai păcii și doctrinei umanitariste. În această ipostază, opera scrisă și acțiunea practică a visătorului a ajuns pe o culme, de pe care autorul poate scruta omenirea, ca una din conștiințele ei cele mai pure și mai autorizate. Poetul și romancierul român a reușit să dea idei de pace impulsuri noi și vii, să sugereze prin scris și viu grai în congrese internaționale, noi mijloace de acțiune și de luptă și să se impună astfel atenției și aprecierii unor scriitori și gânditori de talia unui Romain Rolland, Henri Barbusse, St. Zweig sau Han Ryner“ ²⁰.

În anul 1937, „The New-York Society“ din New-York, fondată în 1929 și a cărei acțiune pentru apropierea popoarelor pe temeiul unor principii etice, universale și constructive s-a dezvoltat continuu, a organizat un concurs mondial cu următoarea temă : **Cum se poate realiza dezarmarea universală ?** Din miile de texte primite, juriul a ales 40 dintre cele mai bune pentru premiere. Evreul român E. Relgis a fost premiat din partea României, care a avut ca participanți la acest concurs 59 de persoane.

Întreaga presă democrată a salutat succesul lui E. Relgis, care a fost răsplătit de către juriu, format din 12 personalități, pentru activitatea sa și pentru modul cum a înțeles să propage ideea păcii între indivizi și popoare. În ziarul „La Capitale“ din Buenos-Aires, criticul Alberto Daniel Faleroni a semnat un amplu studiu consacrat „premiantului de la New York“. Referindu-se la viața eroică a lui E. Relgis și făcând o analiză amănunțită a operei literare, sociale, pacifiste și filozofice, „acestui scriitor de nobile credințe umanitare“, autorul menționatului studiu a întreprins o cercetare cronologică a operei lui Relgis „cercetare pe care o raportează la diferitele curente ideologice din cultura universală“ ²¹. Concluzia celor arătate era foarte lapidară și definitivă totodată : „Pacea. Aceasta e țelul din urmă al lui E. Relgis“ ²².

Din cele menționate foarte pe scurt, putem și noi desprinde o apreciere : „În timpul perioadei dintre cele două războaie mondiale, Relgis a colaborat la diferite ziare și reviste, atât europene cât și americane, a ținut numeroase conferințe în România și a participat la diferite congrese internaționale fiind un adevărat mesager al păcii și ideii umanitariste în întreaga lume.

Un ultim aspect asupra căruia dorim să ne oprim este următorul : în zeci de ani de luptă pentru umanitate, E. Relgis a avut ocazia personal și prin scris să ia contact cu marile personalități ale lumii pe care le-am mai menționat în cuprinsul articolului. Este vorba de R. Rolland, H. Barbusse, Fr. Nicolai, St. Zweig, Emil Ludwig, Mahatma Gandhi, R. Tagore și mulți alții care l-au apreciat pentru activitatea sa social-umanitaristă de înfrățire a popoarelor.

Schimbul de scrisori avut cu marele său învățător și prieten, R. Rolland, a dus la acceptarea de către autorul lui „Jean Christophe“ a tezei lui Relgis privind înființarea unei „Internaționale pacifiste“. Este semnificativă pentru prețuirea de care Relgis se bucura în fața intelectualității mondiale, scrisoarea pe care i-a trimis-o, la 30 octombrie 1928, solitarul de la Villeneuve : Il n'est pas un Européen, dans les mains de qui je remette avec plus de confiance au seuil de ma pensée pacifiste et universaliste pour la transmettre à l'avenir. Car nul n'en a une intelligence plus entière et ne communie avec elle plus intimement“.

În privința legăturilor sale cu H. Barbusse, în afara celor menționate la începutul acestui articol, merită a fi consemnate și cele două scrisori datând din anul 1930 pe care i le-a adresat celebrul autor al romanului „Focul“. În ele se relevă rolul deosebit de important pe care l-a avut E. Relgis în pregătirea „Internaționalei pacifiste“, menită să reunească „forțele producătoare, singurele capabile să combată și să înfrângă organizarea conducătoare imperialistă“²⁴. Totodată, el exprimă protestul categoric al unei conștiințe lucide împotriva războiului, considerat „un cataclism nefast pentru cea mai mare parte a omenirii“ și convingerea „că o societate temeinic alcătuită va trebui să înceapă prin a adopta ca principiu condamnarea și excluderea războiului“²⁵.

Din sutele de scrisori primite de E. Relgis de la marile personalități cu care a discutat și cu care s-a întâlnit de-alungul a câteva decenii, revista „Manuscriptum“ a putut înfățișa cititorilor o parte a corespondenței purtată cu Upton Sinclair. Întâlnirea dintre E. Relgis și U. Sinclair a avut loc în anul 1923, când pacifistul român a lansat apelul „Către intelectualii liberi și muncitorii luminați“. De cel menționat mai sus îl va lega pe Relgis și participarea la grupul „Clartés“. Scrisorile adresate de Upton Sinclair cuprind perioada 1937—1948 și se degajă din ele prietenia trainică dintre cei doi scriitori și unitatea de vederi pe care o împărtășeau în multe probleme²⁶.

În lucrarea „Popasuri la mari europeni“ prefatăată de Han Ryner, apărută în editura „Vatra“ în anul 1945, găsim noi mărturii referitoare la întâlnirile, discuțiile și opiniile împărtășite lui Relgis de H. Barbusse, H. Ryner, Philéas Lebesque, Banville d'Hostel, R. Rolland, Auguste Forel, Andreas Latzkö, St. Zweig, Heinrich Mann, G. Fr. Nicolai și alții²⁷.

El a respectat cu neștrămutată convingere misiunea pe care și-a asumat-o de-a lungul întregii sale vieți. În ultimii 35 de ani a desfășurat până la moartea sa survenită în martie 1987 o acțiune umanitaristă și pacifistă de amploare la Montevideo unde s-a stabilit la sfârșitul anului 1947. În țările din America latină a ținut sute de conferințe și a desfășurat o amplă activitate culturală și editorială în limba spaniolă. Din această activitate răzbate nostalgia pământului natal, a patriei sale, căreia n-a încetat nici un moment să-i consacre tot ce a avut mai bun în truda sa publicistică. Cu ocazia împlinirii a 75 de ani, scriitoarea sud-americană Norma Suiffet a editat o lucrare jubiliară închinată sărbătoritului, iar ambasada română din Uruguay a participat la omagierea acestui mesager de frunte al culturii românești ²⁸.

E. Relgis a participat la diferite congrese internaționale, consacrate păcii, culturii și științei puse în slujba umanității. A fost invitat în multe țări de pe toate continentele, i s-au conferit numeroase distincții și premii.

Pentru neobosita sa muncă închinată păcii, oamenii de știință sud-americani au hotărât ca scriitorul evreu român E. Relgis, reprezentant de seamă al țării sale, să fie propus la premiul „Nobel” pentru pace. În profesiunea de credință pe care Relgis a rostit-o în fața Comitetului Național din Uruguay, el a subliniat în cuvinte mișcătoare legătura sa neștrămutată cu pământul și țara natală pe care n-a încetat să le evoace și să le elagieze în scrierile și activitatea sa ²⁹.

Este pe deplin întemeiată observația sociologului sudamerican, Vladimir Munoz, că activitatea literară a lui Relgis este covârșită de studiile sale sociale și de acțiunea sa umanitaristă și pacifistă, ceea ce-l îndreptățește să-l considere drept „precursor al panumanismului și apostol perseverent al fraternizării umane”. Întreaga sa operă vine în sprijinul aserțiunii că Relgis este un intransigent militant pe țărâmul ideilor generoase de dreptate socială, de înnoire spirituală, de înțelegere între oameni, de pace între popoare.

De aici și opinia sa asupra menirii scriitorului „care nu este un meseriaș al condeiului, ci un om care ține să vadă viața înainte de a o descrie, care luptă cu viața înainte de a slăvi o victorie, care cunoaște nenumărate legături cu cei din jurul lui, cărora trebuie să le dea o carte vie, după cum arborele își dăruiește rodul trecătorului însetat” ³⁰.

Nu este de loc neglijabilă munca de traducător al lui Relgis. Aproape întreaga operă a lui St. Zweig, importante lucrări ale lui Knut Hamsun, Emil Ludwig, Iacob Wasserman, au fost tălmăcite într-o formă în care numai identitatea de gândire și simțire cu autorii poate explica frumusețea literară a traducerilor.

Sociologul sudamerican Augustin Savchy remarcă: „Eugen Relgis a făcut ca aproape o jumătate de secol să se audă în întreaga lume, din Carpații săi natali și până aici, la țărmurile Pacificului, cuvântul său de iubire pentru oameni, crezul său pacifist de care nu s-a despărțit nici o clipă și care a luptat cu o putere ce-l apropie de marii săi predecesori Romain Rolland, Mahatma Gandhi, Barthélemy de Light și Max Nettlau”.

În zilele noastre, când problema păcii este problema vitală a întregii omeniri, viața și activitatea lui E. Relgis reprezintă un minunat exemplu de consecvență și dăruire neștrămutată în slujba celui mai nobil dintre idealurile care animă întreaga lume civilizată.

NOTE

1 Nu la Piatra Neamț cum a afirmat Mircea Handoca, **Eugen Relgis, un umanist al zilelor noastre**, în **România Literară** an XIII, nr. 9, din 28 februarie 1980, p. 10.

2 În articolele din ziarele și revistele democratice, E. Relgis a pus deseori problema condițiilor de muncă și de viață ale muncitorilor. A debutat la vârsta de 17 ani prin articolul „Locuințe pentru muncitori” publicat în ziarul „Dimineața” din 28 august 1912.

3 Pentru E. Relgis și colaboratorii săi tot ce-a publicat în „Umanitatea”, în cele șase numere apărute din iunie până în noiembrie 1920 (literatură, știință, artă, politică economică și socială, filozofie etc.) a reprezentat un *credo* al păcii și al culturii care să servească acestui țel fundamental în anii frământați de după război, jucând un rol deosebit de important în dezvoltarea mișcării pacifiste din România.

4 „Opinia”, nr. 5601 din 30 ianuarie 1926. În articolul „Un omagiu al străinătății pentru activitatea umanitaristă a unui ieșean”, se menționa că la Congresul umanitarist care avusese loc la Londra, din partea României participase E. Relgis. Se relatează, de asemenea, primirea ce i-a fost făcută în capitala Franței de către cercurile umanitariste din această țară și de ședința extraordinară a FIALS-ului, convocată cu prilejul prezenței lui Relgis la Paris. Și alte ziare ale timpului au menționat aceste întâlniri.

5 „Literatura războiului și era nouă” reprezenta continuarea și dezvoltarea studiului apărut în anul 1919.

6 „Gândirea”, an I, nr. 3, din 1 iunie 1921.

7 „Voința”, an I, nr. 204, din 15 mai 1921.

8 „Dimineața”, an. XXII, nr. 6957, din 9 aprilie 1926.

9 „Peregrinări europene”, însumând peste o mie de pagini a apărut în volume succesive începând cu anul 1923.

10 Vezi „Programul de acțiune al primului grup umanitarist din România” cu sediul la București.

11 *Ibidem*, p. 4.

12 În presa timpului apăruseră articolele anunțând formarea primului cerc umanitarist din România. Vezi „Lupta”, an. II, nr. 315, din 2 ianuarie 1923, „Presa” nr. I, nr. 124 din 24 ianuarie 1923 ; ș.a.).

13 E. Lovinescu remarcase în romanele autobiografice ale lui E. Relgis („Petru Arbore”, „Glasuri în surdină”, „Prietenii lui Miron”) trăsături de roman psihologic cu puternice tinte umanitariste ; G. Călinescu aprecia la E. Relgis pe autorul care pledează pentru carte, via și literatura vieții, având ca modele pe R. Rolland, H. Barbusse, St. Zweig, H. Mann, Ludwig Rubiner („Adevărul literar și artistic”, nr. 244 din 10 iunie 1927).

14 *Ibidem*, nr. 349 din 2 iunie 1927.

15 E. Relgis și Ion Pas au editat la București revista „Cugetul liber” din noiembrie 1927 până în august 1928. Programatic E. Relgis va continua cu editarea în Capitală a revistei „Umanitarismul” în perioada iunie 1928 — iunie 1930.

16 M. Handoca, *Loc. cit.*, această operă colectivă de aproape 300 de pagini, a fost distrusă în primele *auto-dafé* odată cu instaurarea regimului hitlerist în Germania în ianuarie 1933.

17 Vezi „Umanitarismul”, an. I, nr. 7, martie 1929, p. 171—176.

18 *Ibidem*.

19 *Ibidem*.

20 „Frontul păcii”, Iași, 23 octombrie 1932, foaie festivă editată cu prilejul sărbătoririi lui E. Relgis. Tot aici au fost înserate aprecierile celor care l-au cunoscut îndeaproape pe E. Relgis.

21 „Cultura”, an. I, nr. 9, ianuarie 1938 ; „Adevărul” din 9 decembrie 1937 ; „Dimineața” din 10 decembrie 1937.

22 „Cultura”, an. I, nr. 9, din ianuarie 1938.

24 Apud „Manuscriptum”, an. V, nr. 2 (15), 1974, p. 165.

25 *Ibidem*, este vorba de prezentarea de către Mircea Handoca a două scrisori trimise în 1930 de H. Barbusse lui E. Relgis.

26 „Manuscriptum”, nr. III, nr. IV (9) 1972, p. 159.

27 E. Relgis, **Popasuri la mari europoeni**, ed. „Vatra”, București, 1945, 422 p.

28. M. Handoca, **Loc. cit.**

29 Edificatoare sunt ultimele sale opere apărute în vara anului 1980, la Montevideo în Editura „Humanidad”.

30 George Mihail Zamfirescu, „Flamura albă”, Satu Mare, 1924, p. 6. O frumoasă prietenie i-a legat pe E. Relgis și G. M. Zamfirescu încă din primii ani ai deceniului al III-lea. Cele 12 scrisori adresate de E. Relgis lui G. M. Zamfirescu, pe când acesta se afla la Satu Mare (vezi L. Eșanu, **Correspondență E. Relgis — G. M. Zamfirescu**, în **ALIL**, XXVIII, 1981—1982, Iași, 1984, p. 113—122), reprezintă o dovadă concludentă. Totodată este extrem de interesantă pagina pe care E. Relgis o consacră corespondenței purtată în anii 1923—1924 cu G. M. Zamfirescu și amicitiei ce i-a legat: „În același an (1923), am primit dintr-un oraș de frontieră un caiet de povestiri și narațiuni de război „Flamura albă”. Autorul G. M. Zamfirescu, de la masa lui funcționar al asigurărilor sociale îmi scria epistole cordiale, pline de confesiuni și nostalgii. L-am chemat lângă mine la bibliotecă „Libertatea” și nu mi-a dezmințit speranțele. A făcut o carieră de nuvelist, dramaturg și critic, până în 1941, când s-a sfârșit la București de tuberculoză — boala lipsurilor, a mahalalelor insalubre și a tranșeelor prin care s-a târât în timpul primului război mondial. De acolo veni cu flamura lui albă și paginile pătate de sânge” (E. Relgis, **OBRAS...** Montevideo, Ediciones „Humanidad”, 1982, p 102).

EUGEN RELGIS — HAUPTVERTRETER KAMPFES FÜR HUMANITARISMUS IN RUMÄNIEN

Zusammenfassung

Der Artikel begründet auf einer weitreichenden Dokumentation wiedergibt im wesentlichen Zeilen, die leuchtende Figur des friedensliebenden und humanitaristischen Schriftstellers Eugen Relgis. Dichter, Autor von Romane, Novellenschareiber, Esleist, er ist gleichzeitig auch Autor mehrerer Reiseberichte.

Seine hervorragende Tätigkeit, entfaltete sich besonders in der Zeitspanne zwischen dem ersten und zweiten Weltkrieg, in den ersten Jahren in Iași und nachher in Bukarest. Seine Zeitschriften „Umanitatea” „Cugetul Liber” und „Humanitarismul” (die erste verlegt im Jahre 1920 in Iași, die anderen zwei in Bukarest in den Jahren 1927—1928 und 1928—1930) haben eine schöne Seite in der Geschichte unserer fortschrittlichen Publizistik geschrieben.

Dank seiner laufenden Verbindungen die er mit Henri Barbusse, Romain Rolland—die Gründer der Gruppe „Charté”—neben Paul Vaillant-Couturier, R. Le-fèvre, G. Fr. Nicolai St. Zweig sowie mit anderen grossen geistigen Figuren der Zeit hatte, seine Tätigkeit für die Behauptung der Idee des Friedens und des Humanitarismus, entfaltete sich in einen immer grösseren Bereich.

Der Verfasser verfolgte die Tätigkeit von Eugen Relgis auf diesem Gebiet und unterstreichte den grossen Beitrag der von ihm zur Entwicklung der Friedensidee und des Humanitarismus brachte und zitierte die Worte von Romain Rolland, einer der europäischen Beförderer der Friedensbewegung, der den Relgis als sein wahrer Nachfolger auf diesem Gebiet nennt: „Ich kenne keinen anderen Europäer, jetzt beim Sonnenuntergang meines Lebens dem ich mit so grosser Sicherheit meine Friedensideen und Allgemeinheitsideen der sie in die Zukunft überbringt, anvertrauen kann. Den kein anderer hat dafür eine so weitblickende Auffassung und Intelligenz und kein anderer fühlt diese Ideen so Innig verbunden mit seinem geistigen Leben”.